

ВІДРОДЖЕННЯ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВО-ІСТОРИЧНИХ ТРАДИЦІЙ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

REVIVAL AND IMPLEMENTATION OF MILITARY-HISTORICAL TRADITIONS IN THE ARMED FORCES OF UKRAINE: NORMATIVE-LEGAL ASPECT

Турчак О.В., д.ю.н., доцент, професор кафедри гуманітарних дисциплін
Львівський державний університет фізичної культури
імені Івана Боберського

Надрага М.С., к.і.н., старший науковий співробітник
Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича
Національної академії наук України

Стаття присвячена висвітленню стану нормативно-правового забезпечення процесу відродження та впровадження військово-історичних традицій у Збройних Силах України. У процесі побудови збройних сил незалежної України велике значення слід приділяти відродженню і впровадженню історичного досвіду українського державотворчого процесу та національних збройних формувань.

У статті проаналізовано основні нормативно-правові акти, що стосуються цієї проблематики. Нормативно-правова основа відродження та впровадження національних військово-історичних традицій у Збройних Силах України є достатньо широкою.

Ключові слова: збройні сили, військово-історичні традиції, нормативно-правові акти, указ Президента, національні бойові традиції, декомунізація, почесні найменування, військові музеї, воєнна звитяга, наказ.

Статья посвящена анализу состояния нормативно-правового обеспечения процесса возрождения и внедрения военно-исторических традиций в Вооруженных Силах Украины. В процессе построения вооруженных сил независимой Украины большое значение следует уделять возрождению и внедрению исторического опыта строительства украинского государства и национальных вооруженных формирований.

В статье проанализированы основные нормативно-правовые акты, касающиеся этой проблематики. Нормативно-правовая основа возрождения и внедрения национальных военно-исторических традиций в Вооруженных Силах Украины является достаточно широкой.

Ключевые слова: вооруженные силы, военно-исторические традиции, нормативно-правовые акты, указ Президента, национальные боевые традиции, декоммунизация, почетные наименования, военные музеи, военная доблесть, приказ.

In the process of building the Armed Forces of independent Ukraine, great attention should be paid to the revival and implementation of the historical experience of the Ukrainian state-building process and national armed formations. This is an integral part of laying the foundations for the ideological basis of qualitatively new Armed Forces. The outlined problem has become particularly relevant with the outset of the military aggression of the Russian Federation.

At the legislative level this topic was addressed at the beginning of the twenty-first century to. That was when the President of Ukraine Viktor Yushchenko signed the decree, which clearly and precisely set priorities in the issues mentioned. However, the outlined tasks were not implemented at all.

The next, more effective step in this direction was approval of the Program of measures for the restoration and implementation of national combat traditions in the Armed Forces of Ukraine in April 2018, which resulted from the so-called politics of decommunization. However, this program still needs a large amount of work, although a lot has been done. One of the elements of its implementation is the conferral of honorary titles to military units, which was expressed in the adoption of a number of Presidential decrees. Significant was the replacement of military flags, where Soviet symbols were replaced by Ukrainian ones. An important step was the approval of new rules for wearing a military uniform and new signs of distinction in July 2017.

A new look at the role and place of military museums, museums (rooms) of combat traditions in the Armed Forces of Ukraine is also important, as stipulated in the relevant Regulation, approved in July 2018.

Alongside with this, certain measures are being taken to establish modern military traditions in the celebration of the Days of particular types and arms of the service.

Thus, the legal basis for the revival and implementation of national military-historical traditions in the Armed Forces of Ukraine is quite broad, although attention should be paid to the creation of a unified regulatory framework for this process and beginning to implement the current provisions of the normative-legal acts.

Key words: armed Forces, military-historical traditions, normative-legal acts, Presidential Decree, national combat traditions, decommunization, honorary titles, military museums, military victory, order.

Процес відродження та впровадження національних військово-історичних традицій у Збройних Силах України є необхідним та закономірним. Безпосередня робота у цьому напрямку розпочалася нещодавно. Вона спрямована на формування національної ідеологічної складової. Заходи, що вживаються, є розрізненими, не мають єдиного комплексного підходу.

Одним із перших нормативно-правових актів, що стосуються цієї проблематики, був Указ Президента України Віктора Ющенка «Про деякі заходи щодо відзначення видатних подій національної воєнної історії» від 12 листопада 2009 року [1]. Він виданий з метою увічнення звитяги української зброї в історичній пам'яті народу, відродження і розвитку національних військових традицій.

Цим указом передбачалося створення Українським інститутом національної пам'яті робочої групи із підготовки пропозицій щодо визначення переліку Днів української воєнної звитяги та формування реєстру об'єктів і місць, пов'язаних із видатними подіями національної воєнної історії, подання пропозиції Президентові України щодо переліку Днів української воєнної звитяги, Кабінету Міністрів щодо формування реєстру об'єктів і місць, пов'язаних із видатними подіями національної воєнної історії.

На Кабінет Міністрів покладалося завдання підготувати план заходів на 2010–2015 роки з відзначення Днів української воєнної звитяги, інших видатних подій національної воєнної історії. Робився наголос на проведенні урочистих заходів у цій царині, розробці планів і програм

воєнно-історичної роботи в навчальних закладах, освітніх програм для населення, започаткуванні у навчальних закладах воєнно-історичних читань, організації наукових досліджень, різноманітних науково-практичних заходів із питань національної воєнної історії, підготовці та публікації тематичних збірок документів, наукових праць та монографій.

У цьому плані мали бути передбачені кроки щодо створення музеїв, меморіальних комплексів, тематичних експозицій, поповнення Музейного фонду новими колекціями та предметами, які є пам'ятками національної воєнної історії, проведення виставок архівних матеріалів, впорядкування та збереження об'єктів і місць, пов'язаних із видатними подіями національної воєнної історії, спорудження пам'ятників, встановлення обелісків, меморіальних дошок, інших пам'ятних знаків, присвячених видатним подіям та її героям, публікації в засобах масової інформації відповідних матеріалів. Ставилося завдання створення та популяризації документальних, науково-публіцистичних, художніх фільмів, теле- та радіопередач із національної воєнно-історичної тематики, видання періодичного Українського воєнно-історичного календаря, воєнно-історичного журналу, їх розповсюдження у навчальних закладах, бібліотеках, опрацювання питання щодо створення освітньо-історичного телевізійного каналу та тематичного веб-сайту, проведення пошуково-дослідницької роботи, розроблення екскурсійних маршрутів місцями видатних подій, проведення вистав-реконструкції із залученням громадських організацій, залучення до участі у заходах такого роду громадських організацій (козацьких, молодіжних, дитячих громадських організацій, пластового (скаутського) руху).

Зверталася увага на міжнародне співробітництво з питань збереження меморіальних споруд і об'єктів, що увічнюють славу українських воїнів на території інших держав.

Міністерству оборони України ставилося завдання розробити плани воєнно-історичної роботи у Збройних Силах України, порядок проведення військових ритуалів, проводити у військових частинах та навчальних закладах тематичні патріотично-виховні заходи, розробити заходи з облаштування, впорядкування та збереження об'єктів і місць, пов'язаних із видатними подіями національної воєнної історії.

Рада Міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації мали забезпечити формування регіональних реєстрів об'єктів і місць, пов'язаних із видатними подіями, проведення тематичної пошуково-дослідницької роботи, розроблення екскурсійних маршрутів, проведення вистав воєнно-історичної реконструкції. Такого роду заходи повинні були широко висвітлюватися у засобах масової інформації.

Проте, незважаючи на обґрунтованість, актуальність і злободенність цього указу, значна частина його положень так і залишилася на папері. Це було зумовлено багатьма чинниками, зокрема, особливостями політичної кон'юнктури історичного розвитку незалежної Української держави.

Основним нормативно-правовим актом у цьому напрямку стала Програма заходів щодо відновлення та впровадження національних бойових традицій у Збройних Силах України затверджена Наказом Генерального Штабу Збройних Сил України у 2018 році. Як сказано у цьому документі, його призначенням є «формування єдиних стандартів діяльності у сфері відновлення та впровадження національних бойових традицій та інструментів їх реалізації у Збройних Силах України» [2].

Цей наказ було видано на основі та у відповідності до Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» [3], указів Президента України від 13 жовтня 2015 року «Про

Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки» [4], від 22 січня 2016 року «Про заходи з відзначення 100-річчя подій Української революції 1917–1921 років» [5] та Плану дій щодо впровадження оборонної реформи у 2016–2020 роках (ДОРОЖНЯ КАРТА ОБОРОННОЇ РЕФОРМИ), затвердженого Міністром оборони України 15 серпня 2016 року [6]. Його метою є встановлення правового підґрунтя відновлення та впровадження національних бойових традицій у Збройних Силах України. Наголошено, що суб'єктами цього процесу є офіцерський і сержантський склад, котрий є взірцем національної свідомості, активним провідником державної ідеології серед особового складу Збройних Сил.

У документі обґрунтовано необхідність встановлення національних, ідеологічних та світоглядних орієнтирів, що спрямовані на формування свідомого виконання завдань щодо захисту Української держави та вірного служіння українському народові. З особливою актуальністю це питання постало саме під час відбиття збройної агресії Російської Федерації.

Наказом ставляться завдання ліквідації пережитків комуністичного тоталітарного режиму, активізації дослідження та популяризації української військової історії, пошуку шляхів впровадження елементів нової військової символіки, їх нормативне закріплення, укладення Меморандуму про співпрацю між Генеральним штабом Збройних Сил України та громадською організацією «Центр мілітарної історії», вивчення досвіду європейських країн із питань відновлення та впровадження у їх збройних силах національно-історичних традицій, запровадження практики видання методичних матеріалів для проведення цільових інформувань, присвячених відзначенню основних пам'ятних дат з історії українського державотворення, забезпечення інформаційного супроводження заходів щодо відновлення та впровадження національних бойових традицій у Збройних Силах, забезпечення участі військовослужбовців у проведенні пам'ятних заходів із нагоди відзначення 100-річчя подій Української революції 1917–1921 років, розробки військово-історичного календаря на 2019 рік тощо. Слід зазначити, що окремі положення цього наказу так і не були реалізовані.

Результатом втілення цих положень має стати створення системи ідеологічного впливу на особовий склад Збройних Сил із метою глибокого усвідомлення необхідності збереження та розвитку національних бойових традицій, підвищення іміджу і авторитету збройних сил у суспільстві, подолання негативних явищ, пов'язаних із пануванням тоталітарної радянської ідеології.

Окремі спроби на цьому шляху робилися і раніше, проте вони характеризувалися надто повільними темпами. Для цього було чимало причин як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру.

Українські національні військові і бойові традиції мають стати ідеологічним підґрунтям та орієнтирами в системі підготовки і застосування збройних сил.

Збройні Сили України створювалися шляхом перепідпорядкування частин та підрозділів колишнього СРСР під юрисдикцію незалежної України. А отже, у спадок їм переходила і ідеологія, що йшла в розріз із ідеологічними основами становлення та розвитку молоді Української держави. Несформульованими залишаються орієнтири гуманітарної політики і до сьогодення. Це призводить до помилок та затягування у формуванні національної ідентичності, загальнодержавного і національного патріотизму. Така ситуація спровокувала послаблення морально-психологічної готовності українського народу та його збройних сил до адекватних воєнних дій в умовах новітньої агресії.

Негативну роль зіграла відсутність єдиної державної політики у сфері інформаційної безпеки, а особливо в умовах агресивної пропагандистської діяльності країни-агресора. Російський медіа-продукт увійшов у свідомість укра-

інців і став стержнем формування нового ідеологічного бачення майбутнього.

Брак національно свідомих військових фахівців спричинив несвідоме нехтування відновленням та впровадженням національних бойових традицій, які мають бути орієнтиром побудови нової армії з новим ідеологічним обличчям. Разом з тим, слід зазначити, що останнім часом у цьому напрямку є чималі зрушення.

Одним із елементів реалізації політики відродження та впровадження національних військово-історичних традицій у збройних силах стало присвоєння почесних найменувань військовим частинам, що є однією з найвищих державних нагород. Процес відмови від радянських найменувань необгрунтовано затягнувся, можна говорити навіть про певну консервацію назв військових підрозділів. Перші зміни у цьому руслі у силових структурах відбулися зі створенням Національної гвардії та пов'язані з частинами, що увійшли до її складу.

Дещо активніше відмова від радянських назв проходила у військових навчальних закладах освіти. Однак, це стосувалося не всіх навчальних закладів, не завжди була передбачена повна їх зміна. Непросто відбувся процес відмови від радянської тоталітарної символіки, прикладом чого може бути Указ Президента України «Про впорядкування присвоєння почесних найменувань військовим частинам, установам, вузлам зв'язку, органам та підрозділам» від 30 жовтня 2000 року [7]. Траплялися навіть випадки, коли навчальним закладам поверталася стара назва. Присвоєнню імен видатних українських діячів не приділяли належної уваги. Нерідко самі військові частини власну історію нерозривно пов'язували з історією військових формувань часів СРСР.

Кардинальні зміни відбуваються лише після Революції Гідності, коли розпочався якісно новий етап побудови Збройних Сил України.

Наказом Міністерства оборони № 370 від 18 липня 2017 року були затверджені нові правила носіння військової форми одягу та нові знаки розрізнення [8].

Важливою у питанні впровадження національних військово-історичних традицій у збройних силах є Інструкція про організацію виконання у Збройних Силах України Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» від 9 квітня 2015 року № 317-VIII, затверджена Наказом Генерального штабу Збройних Сил України [9].

Інструкція визначає основні засади та проблемні питання у забезпеченні виконання згаданого закону України. Наголошувалося на необхідності формування національної самоідентифікації, що сприятиме формуванню стійких ідейних переконань, спрямованих на свідоме виконання поставлених завдань, формуванню національних ідеологічних і світоглядних орієнтирів, що мають опиратися на військові традиції українського народу. Безпосередніми виконавцями визначених заходів були підрозділи морально-психологічного забезпечення.

Наголошувалося, що наповнення музейних експозицій та бібліотечних фондів у збройних силах має відповідати вимогам цієї програми, сприяти популяризації української культури та історії.

Важливим моментом стало присвоєння почесних найменувань, імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій військовим частинам, що розглядається як важливий засіб національно-патріотичного виховання особового складу.

Роботу щодо присвоєння почесних найменувань передбачалося проводити відповідно до Закону України «Про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій» від 24 травня 2012 року [10], Указу Президента України «Про впорядкування, присвоєння почесних найменувань військовим час-

тинам, установам, вузлам зв'язку, органам та підрозділам» [7]. Почесні найменування мали присвоюватися на честь національних героїв державотворчого процесу, борців за незалежність України та осіб, які зробили значний внесок у захист України, відзначились під час відбиття збройної агресії Російської Федерації. Наголошувалося, що цьому процесу має передувати ґрунтовна інформаційно-роз'яснювальна робота серед особового складу військових частин. Визначалися базові вимоги до такої роботи.

Правовою підставою таких кроків впродовж 2017 та 2018 років був Указ Президента України «Про присвоєння почесних найменувань військовим частинам Збройних Сил України та уточнення деяких найменувань» від 23 серпня 2017 року та аналогічний указ від 22 серпня 2018 року. За зразкове виконання поставлених завдань, високі показники в бойовій підготовці та з нагоди 26-ї та 27-ї річниці незалежності України військовим частинам були присвоєні почесні найменування. Вони стали іменуватися: 16 окрема бригада армійської авіації «Броди», 1 окрема танкова Сіверська бригада, 48 інженерна Кам'янець-Подільська бригада, 3 окремі полк Спеціального призначення імені князя Святослава Хороброго, 15 бригада транспортної авіації імені авіаконструктора Олега Антонова, 30 окрема механізована бригада імені князя Костянтина Острозького, 55 окрема артилерійська бригада «Запорізька Січ», 56 окрема мотопіхотна Маріупольська бригада, 93 окрема механізована бригада «Холодний Яр» та 406 окрема артилерійська бригада імені генерал-хорунжого Олексія Алмазова.

Цими указами були внесені зміни до Указу Президента України «Про впорядкування присвоєння почесних найменувань військовим частинам, установам, вузлам зв'язку, органам та підрозділам» від 30 жовтня 2000 року № 1173 про іменування військових частин. Зокрема, закріплювалися такі назви військових частин: 24 окрема механізована бригада імені короля Данила, 72 окрема механізована бригада імені Чорних Запорожців, 128 окрема гірсько-штурмова Закарпатська бригада, 93 окрема механізована бригада «Холодний Яр», 55 окрема артилерійська бригада «Запорізька Січ» та 30 окрема механізована бригада імені князя Костянтина Острозького.

Указом Президента України № 192/2019 від 6 травня 2019 року з метою відновлення історичних традицій національного війська щодо назв військових частин та зважаючи на зразкове виконання поставлених завдань, високі показники в бойовій підготовці 26-ї артилерійській бригаді присвоєно почесне найменування «імені генерал-хорунжого Романа Дашкевича», 57 окремі мотопіхотній бригаді – «імені кошового отамана Костя Гордієнка», 58 окремі мотопіхотній бригаді – почесне найменування «імені гетьмана Івана Виговського» [11].

Окремим нормативно-правовим актом унормовується діяльність у сфері функціонування військових музеїв, музеїв (кімнат) бойових традицій у збройних силах. Їх роль у військово-патріотичному вихованні, збереженні та використанні пам'яток матеріальної і духовної культури у військовій сфері, залученні особового складу військ, громадян України до надбань військової, національної, історико-культурної спадщини не була достатньо оцінена та врахована у процесі розбудови української армії.

Наказом Міністерства оборони України затверджено Положення про організацію діяльності військових музеїв, музеїв (кімнат) бойових традицій у Збройних Силах України [12]. Положенням визначається порядок діяльності військових музеїв та музеїв (кімнат) бойових традицій військових частин, військових навчальних закладів, установ та організацій Міністерства оборони та збройних сил.

Військові музеї розглядаються як інституції, створені з метою залучення особового складу військ, громадян України до надбань національної військової історико-культурної спадщини, популяризації історії збройних формувань, бойо-

вого шляху військової частини, героїки сьогодення тощо. Вони є складовою військово-історичної та виховної роботи, покликані надавати допомогу командирам у мобілізації особового складу на сумлінне виконання завдань бойової підготовки, постійну готовність до збройного захисту держави.

Їх діяльність повинна сприяти утвердженню славних бойових традицій військ, патріотичному, моральному та естетичному вихованню, підвищенню культурного та освітнього рівня військовослужбовців і громадян України. У військових підрозділах передбачається створення музеїв та кімнат бойових традицій.

На нашу думку, у цьому нормативно-правовому акті слід було передбачити основні види заходів, що проводяться музейними установами Міністерства оборони України в контексті відродження та впровадження національних військово-історичних традицій у збройних силах, оскільки це є одним із найважливіших елементів військово-патріотичного виховання як військовослужбовців, так і громадян України загалом.

Окремі питання відродження військово-історичних традицій піднімаються в Указі Президента України від 13 жовтня 2015 року «Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки» [13]. Ним затверджено «Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки».

Зокрема, мова йде про те, що формування ціннісних орієнтирів і громадянської самосвідомості повинно здійснюватися на прикладах героїчної боротьби українського

народу за самовизначення і творення власної держави, ідеалів свободи, соборності та державності, усладжених від княжої доби, українських козаків, українських січових стрільців, армій УНР та ЗУНР, учасників антибільшовицьких селянських повстань, загонів Карпатської Січі, Української Повстанської Армії, українців-повстанців у сталінських концтаборах, учасників дисидентського руху. Однак здебільшого він стосується національно-патріотичного виховання молоді, хоча згадується, що однією із його сфер є оборона України.

Вживаються окремі заходи щодо започаткування сучасних військових традицій. Зокрема, свідченням цього є Укази Президента «Про День піхоти» [14], «Про День сержанта Збройних Сил України» [15], «Про День резервіста України» [16], «Про День морської піхоти України» [17], «Про День Сил спеціальних операцій Збройних Сил України» [18], «Про День захисника України» [19], «Про День Десантно-штурмових військ Збройних Сил України» [20] тощо. Проте, у нормативно-правових актах, що встановлюють інші військові професійні свята, немає навіть згадки про національні військові традиції. На нашу думку, тут слід внести певні корективи і пов'язати ці свята із національними військовими традиціями.

Таким чином, говорячи про правову основу впровадження національних військово-історичних традицій у Збройних Силах України, слід звернути увагу на створення єдиної нормативно-правової бази цього процесу, розглядаючи його як складову національно-патріотичного виховання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про деякі заходи щодо відзначення видатних подій національної воєнної історії: Указ Президента України від 12 листопада 2009 р. №923/2009/. / Президент України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/923/2009> (дата звернення 07.05.2019).
2. Програма заходів щодо відновлення та впровадження національних бойових традицій у Збройних Силах України. Наказ ГШ ЗСУ від 25 квітня 2018 р. № 166. URL: <https://dovidnykmpz.info/zagalni/nakaz-heneral-noho-shtabu-zbro-nykh-sy-8/> (дата звернення 07.05.2019).
3. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки. Закон України від 9 квітня 2015 р. № 317-VIII. / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19> (дата звернення 07.05.2019).
4. Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки. Указ Президента України від 13 жовтня 2015 р. № 580/2015. / Президент України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580/2015> (дата звернення 08.05.2019).
5. Про заходи з відзначення 100-річчя подій Української революції 1917-1921 років. Указ Президента України від 22 січня 2016 р. №17/2016/. / Президент України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/172016-19736> (дата звернення 08.05.2019).
6. План дій щодо впровадження оборонної реформи у 2016-2020 роках (ДОРОЖНЯ КАРТА ОБОРОННОЇ РЕФОРМИ). URL: http://www.mil.gov.ua/content/tenders/Plan_2208.pdf (дата звернення 10.05.2019).
7. Про впорядкування присвоєння почесних найменувань військовим частинам, установам, вузлам зв'язку, органам та підрозділам. Указ Президента України від 30 жовтня 2000 р. № 1173/2000/. / *Президент України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1173/2000> (дата звернення 10.05.2019).
8. Про затвердження зразків військової форми одягу та загальних вимог до знаків розрізнення військовослужбовців та ліцеїстів військових ліцеїв. Наказ МО України від 18 липня 2017 р. № 370 URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE30915.html (дата звернення 11.05.2019).
9. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки. Наказ ГШ ЗСУ від 28 червня 2018 р. № 240 URL: <https://dovidnykmpz.info/ipz/nakaz-heneral-noho-shtabu-zbro-nykh-sy-10/> (дата звернення 11.05.2019).
10. Про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій. Закон України від 24 травня 2012 р. № 4865-VI. / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4865-17> (дата звернення 06.05.2019).
11. Про присвоєння почесних найменувань військовим частинам Збройних Сил України. Указ Президента України від 6 травня 2019 р. № 192/2019. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1922019-26710> (дата звернення 10.05.2019).
12. Положення про організацію діяльності військових музеїв, музеїв (кімнат) бойових традицій у Збройних Силах України. Наказ МО України від 17 липня 2018 р. № 343. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0343322-18#n10> (дата звернення 10.05.2019).
13. Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки. Указ Президента України від 13 жовтня 2015 р. № 580/2015. / Президент України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/5802015-19494> (дата звернення 06.05.2019).
14. Про День піхоти. Указ Президента України від 19 квітня 2019 р. № 152/2019. / *Президент України*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1522019-26574> (дата звернення 10.05.2019).
15. Про День сержанта Збройних Сил України. Указ Президента України від 19 квітня 2019 р. № 153/2019. / Президент України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1532019-26578> (дата звернення 10.05.2019).
16. Про День резервіста України. Указ Президента України від 19 квітня 2019 р. № 154/2019. / *Президент України*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1542019-26582> (дата звернення 10.05.2019).
17. Про День морської піхоти України. Указ Президента України від 23 травня 2018 р. № 145/2018. / *Президент України*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1452018-24210> (дата звернення 10.05.2019).
18. Про День Сил спеціальних операцій Збройних Сил України. Указ Президента України від 26 липня 2016 р. № 311/2016. / *Президент України*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3112016-20323> (дата звернення 10.05.2019).
19. Про День захисника України. Указ Президента України від 14 жовтня 2014 р. № 806/2014. / *Президент України*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/8062014-17816> (дата звернення 10.05.2019).
20. Про День Десантно-штурмових військ Збройних Сил України. Указ Президента України від 21 листопада 2017 р. № 380/2017. / *Президент України*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3802017-23058> (дата звернення 10.05.2019).